

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:
Класичний приватний університет

Виходить 4 рази на рік

Засновано у 1998 році

ВИПУСК 76

Запоріжжя
Класичний приватний університет
2017

УДК 316.42(043)
ББК 60.5
С 54

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р.

Редакційна колегія: **Бех В. П.**, д. філос. н., проф. (Київ); **Бондаренко О. В.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Волович В. І.**, д. філос. н., проф. (Київ); **Воронкова В. Г.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Євтух В. Б.**, д. і. н., проф., член-кор. НАНУ, заслужений діяч науки і техніки України (Київ); **Жоль К. К.**, д. філос. н., проф. (Київ); **Зоська Я. В.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Катаєв С. Л.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Коваль І. М.**, д. політ. н., проф. (Одеса); **Куценко О. Д.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Лісеєнко О. В.**, д. соц. н., проф. (Одеса); **Лобанова А. С.**, д. соц. н., проф. (Кривий Ріг); **Марчук М. Г.**, д. філос. н., проф. (Чернівці); **Мартинюк І. О.**, д. соц. н., с. н. с. (Київ), **Огаренко В. М.**, д. н. держ. упр., проф. (Запоріжжя); **Огаренко Т. О.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Онищук В. М.**, д. соц. н., проф. (Одеса); **Победа Н. О.**, д. філос. н., проф. (Одеса); **Подшивалкіна В. І.**, д. соц. н., проф. (Одеса); **Полторак В. А.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Романенко Ю. В.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Сіднев Л. М.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Соболева Н. І.**, д. соц. н., с. н. с. (Київ), **Судаков В. І.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Таран В. О.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Хижняк Л. М.**, д. соц. н., проф. (Харків); **Цимбалюк Н. М.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Шавкун І. Г.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Шапошнікова І. В.**, д. соц. н., проф. (Херсон), **Шуст Н. Б.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Щербина В. В.**, д. соц. н., доц. (Запоріжжя); **Щербина В. М.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Яковенко Ю. І.**, д. соц. н., проф. (Київ).

Іноземні члени редколегії: **Гіза Т.** (Республіка Польща); **Длугош П.** (Республіка Польща); **Солецкі С.** (Республіка Польща).

Голова редакційної ради: **Покатаєва О. В.**, д. е. н., д. ю. н., проф.

Головний редактор: **Зоська Я. В.**, д. соц. н., проф.

Заступники: **Катаєв С. Л.**, д. соц. н., проф., **Белькова С. В.**, к. н. соц. ком., доц.

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
протокол № 4 від 27 грудня 2017 р.

© Класичний приватний університет, 2017
© Колектив авторів, 2017

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

<i>С. М. Бубняк</i> КОНЦЕПТ «СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ» В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	6
<i>С. Л. Катаєв</i> СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ	17
<i>О. І. Orlova</i> VIRTUAL SYMBOLS OF THE INTERNET SPACE AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE MODERN THEATER.....	23
<i>В. М. Щербина</i> ИДЕЯ ДЕМОКРАТИИ В ИСТОРИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЯХ МНОГОУКЛАДНОГО ОБЩЕСТВА УКРАИНЫ.....	31

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

<i>О. А. Безрукова</i> СОЦІОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСТВА ЯК ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН ТА ОЗНАКИ СФОРМОВАНOSTІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	50
<i>Т. Ф. Бірюкова</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК В ОРГАНІЗАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	58
<i>А. І. Воронкова</i> ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ДОМУ В СУЧАСНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	66
<i>Н. І. Глебова</i> ІНТЕГРАТИВНІ АСПЕКТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ	73
<i>Н. М. Гордієнко</i> ФУНКЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ІНСТИТУЦІЇ.....	82
<i>А. С. Лобанова</i> ЕКОПРОМИСЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК СОЦІОДІЯЛЬНІСНА ПРАКТИКА: ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ	94
<i>Т. О. Ратушина, О. С. Сорокіна</i> ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ БАР'ЄРІВ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЖІНОК В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ВИМІРІ СОЦІОЛОГІЇ	105
<i>М. С. Хрустальова, Ф. С. Хрустальов</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ ШКОЛЯРІВ (ЗА ДАНИМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)	114

<i>Ф. Ф. Шандор</i> ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА СУБКУЛЬТУРА ЯК НОВІТНИЙ ТРЕНД У СОЦІОЛОГІЇ.....	123
--	-----

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

<i>В. О. Болотова, Т. М. Байдак</i> КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА.....	130
<i>Н. І. Варга</i> СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ.....	137
<i>К. Я. Новосад</i> ВІДМІННОСТІ ПОЗИЦІЇ ДОСВІДЧЕНИХ І ПОТЕНЦІЙНИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ ЩОДО ПЕРЕШКОД У КРАЇНАХ ПЕРЕБУВАННЯ.....	145
<i>С. З. Сальніков</i> УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	156
<i>Л. М. Хижняк, К. В. Хижняк</i> КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ, КРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ Й ПОШУК НОВОГО ФОРМАТУ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК	166

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЇ

<i>Е. А. Гугнін</i> ТЕОРЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНІ УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІЙНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ	174
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	186

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ІНСТИТУЦІЇ

У статті в контексті інституційного підходу проаналізовано функціональну специфіку школи-інтернату як соціально-освітньої інституції. Охарактеризовано функції формування горизонту можливостей для випускників, впливу закладу на формування структури суспільства, забезпечення розвитку та самореалізації учнів, їх професійної підготовки, виховну, соціалізаційну, корекційно-реабілітаційну, селективну, світоглядну. Розкрито специфіку поєднання в діяльності інтернатних закладів як функцій соціально-го інституту освіти, так і окремих функцій соціального інституту сім'ї.

Ключові слова: школа-інтернат, функції освіти, соціально-освітня інституція, соціологія виховання.

Розвиток системи освіти України на засадах гуманізації зумовлює підвищення уваги держави й суспільства до проблеми ефективного утримання та навчання соціально й фізично ослаблених дітей: дітей-сиріт, соціальних сиріт, дітей із неблагополучних сімей, дітей з особливими потребами. Важливу роль у реалізації державної політики захисту освітніх, культурних і соціальних прав дітей зазначених категорій відіграють навчальні заклади інтернатного типу, які водночас часто є об'єктом критики з боку ЗМІ, представників влади і громадських активістів. Суть цих звинувачень, як правило, зводиться до невідповідності діяльності шкіл-інтернатів вимогам сучасного життя, динаміці суспільних змін і потребам учнів.

Справді, інтернатний навчальний заклад за своєю сутністю є напівзакритою освітньою системою, перебування в якій частково ізолює вихованців від суспільства, зумовлюючи як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним є те, що вихованці перебувають під опікою держави й постійним доглядом з боку фахівців (учителів, вихователів, лікарів та ін.). Негативний аспект полягає в тому, що закритість школи-інтернату призводить до певного зниження рівня адаптованості випускників до суспільства, нестачі в них досвіду соціальної практики для успішного вирішення актуальних соціалізаційних завдань. Оскільки утруднена соціальна адаптація часто призводить до маргіналізації особистості й трагічної життєвої долі, проблема підвищення ефективності роботи інтернатних навчальних закладів нині перебуває в епіцентрі уваги влади й розглядається як головний чинник їх масштабного реформування.

Враховуючи дискусійність окреслених проблем, у контексті перспективи реформування системи інтернатних навчальних закладів зростає значення об'єктивної інформації про якість їхньої роботи, що зумовлює необхідність аналізу вже існуючих і проведення нових досліджень ролі шкіл-інтернатів в українському суспільстві. Особливої уваги потребує ана-

ліз функціональної специфіки шкіл-інтернатів, оскільки саме виконувани функції репрезентують значення цих закладів як соціально-освітніх інституцій у сучасному українському суспільстві.

Проблема функціонального призначення інтернатних навчальних закладів, їх ролі в підготовці соціально та фізично ослаблених дітей до участі в сучасному соціокультурному житті досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, Л. Канішевська до педагогічних функцій інтернатних закладів зараховує такі:

– охоронно-захисну, спрямовану на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державного та міжнародного законодавства з метою забезпечення гарантованих їм прав і умов життєдіяльності;

– компенсаторну, що полягає у створенні умов, максимально наближених до життя дитини в сім'ї, комфортної атмосфери, відносин, які ґрунтуються на довірі, прийнятті, визнанні, підтримці, відповідальності, любові до дитини;

– реабілітаційну, яка передбачає стабілізацію й покращення стану здоров'я вихованця, заповнення прогалин у навчанні, формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги, страху чи провини, психологічних комплексів, невпевненості у своїх силах, зміцнення активної, діяльної особистісної позиції дитини;

– запобіжно-профілактичну, що передбачає виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ, причин соціальної дезадаптації вихованців, формування позитивної спрямованості особистості;

– залучення вихованців до мистецтва, відповідно до якої педагоги мають проводити систематичну роботу, спрямовану на вивчення інтересів та здібностей школярів у різних видах мистецтва, охоплення гуртковою роботою художньо-естетичного спрямування, що сприяє розвитку в них відчуття прекрасного;

– залучення вихованців до праці та допомоги їм у професійному самовизначенні, що полягає в охопленні школярів різними видами трудової діяльності, проведенні бесід, професійно зорієнтованих занять, створенні в школах-інтернатах профільних класів, формуванні у вихованців уявлень щодо ринку праці та професій [3, с. 125].

Розглядаючи соціалізаційну функцію інтернатних закладів, О. Сидоренко на основі аналізу даних емпіричного дослідження соціально-психологічного портрету випускників інтернатних закладів доходить висновку, що для діяльності цих закладів характерна наявність як негативних, так і позитивних результатів у реалізації зазначеної функції. У віці 16–18 років вихованці все ще перебувають під опікою держави та соціальних працівників, з ними працюють психологи й педагоги, вони займаються спортом, вважають себе підготовленими до самостійного життя на середньому рівні, мають досить гарні шанси вступити до ВНЗ. Побоювання випускників стосуються тільки їхнього майбутнього, насамперед, проблеми житла. Автор вважає, що одним із факторів депривації випускників інтер-

натних закладів є депривація власного простору, пов'язана з житловою проблемою у теперішньому та, особливо, у майбутньому [6, с. 252].

В. Покась пріоритетною в діяльності шкіл-інтернатів вважає освітньо-реабілітаційну функцію, оскільки подальший життєвий шлях випускників цих закладів визначається, передусім, їх здатністю спрямувати свій потенціал на досягнення соціально значущих цілей, що практично неможливо без достатніх психофізичних резервів і певного рівня освітньої підготовки. Учений констатує, що на початку ХХІ ст. в Україні створено мережу інтернатних закладів різноманітних типів, що в цілому відповідають потребам населення. У дитячих будинках, школах-інтернатах, навчально-реабілітаційних центрах сформувалися стабільні педагогічні колективи з досить високим рівнем кваліфікації. Функціонує система діагностики дітей з обмеженими можливостями, здійснюється їхнє інтегроване навчання, впроваджуються нові технології навчально-виховної та лікувально-реабілітаційної роботи. Разом із тим, інтернатні заклади відчувають труднощі, пов'язані з недостатнім фінансовим забезпеченням, поширенням соціального сирітства, зростанням захворювань [5, с. 24–25].

В. Яковлева важливою функцією інтернатних закладів вважає розвиток у вихованців життєвої компетентності. На думку автора, сензитивним періодом для розвитку компетентнісного потенціалу учнів інтернатних закладів виступає підлітковий період, який характеризується інтенсивним розвитком інтелектуальних здібностей, поглибленням особистісної рефлексії, прагненням до саморозвитку, самоствердженням власної індивідуальності, усвідомленням потреби на соціальне визнання. При цьому потрібно враховувати, що випускники інтернатних закладів суттєво відрізняються від випускників загальноосвітньої школи. Економічні, соціальні, психологічні проблеми, з якими стикаються випускники, впливають на формування їхніх життєвих орієнтирів, деформують соціальні установки, ускладнюють процеси пристосування до життя в соціумі, оскільки в них не сформовані навички самостійного життя, вміння побутового самообслуговування, позитивні стереотипи сімейних відносин у зв'язку з вступом у повноліття [7, с. 240].

Важливим чинником компетентності випускників інтернатних закладів у самостійному дорослому житті В. Яковлева вважає їх здатність і готовність до соціальної адаптації. Посилаючись на результати опитувань випускників інтернатів, автор зазначає, що навчальний заклад суттєво вплинув на їхнє подальше життя, сімейні відносини, психологічний та емоційний стан загалом. З одного боку, «інтернатська самостійність» дала змогу швидко адаптуватися до життя у відкритому соціумі, а з іншого – стала передумовою для багатьох труднощів. Таким чином, адаптація завжди є одним із провідних факторів формування життєвої компетентності особистості. Відповідно до наукових досліджень, соціально-психологічна адаптація випускника інтернату – це процес засвоєння ним колективних норм та цінностей, відпрацювання на їх засадах зразків поведінки і соціальних навичок [7, с. 241].

В. Нечипоренко необхідною передумовою розвитку життєвої компетентності у вихованців з обмеженими можливостями здоров'я в умовах спеціальних закладів освіти інтернатного типу вважає інноваційний розвиток цих закладів як відкритих систем, максимально інтегрованих у соціокультурний простір держави. Автор зазначає, що інноваційний розвиток для спеціального закладу освіти є, з одного боку, умовою подальшого поступу, а з іншого – загрозою розбалансування внутрішньошкільного освітнього простору у випадку перевищення критичної межі інновацій, втрати рівноваги між ними та стабільними алгоритмами роботи. Запобігти таким ризикам можна за умови врахування при розробці та реалізації стратегії діяльності спеціального закладу внутрішніх і зовнішніх детермінант його діяльності. До внутрішніх детермінант належать призначення навчального закладу та усталені підходи до організації його роботи; до зовнішніх – різнопланові чинники макросередовища, головними серед яких є світові тенденції розвитку освіти й науки; особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку країни; традиції в галузі освітньої діяльності; освітня політика; рівень розвитку психолого-педагогічної науки. Прогнозування впливу цих чинників на траєкторію реалізації місії закладу дає змогу розробити модерну, перспективну стратегію його розвитку, яка відповідає сучасним глобалізаційним викликам і потребам національної освіти [4, с. 10–11].

Аналізуючи соціалізаційну функцію шкіл-інтернатів, М. Астоянц зазначає, що однією з найважливіших проблем випускників цих закладів є процес переходу від опіки до незалежності. Вони стикаються з проблемами життя, пошуку роботи, організації побуту, харчування, взаємодії з іншими людьми, отримання медичної допомоги, створення та збереження власної сім'ї. Після випуску з інтернату або дитячого будинку колишні вихованці продовжують зберігати соціальні зв'язки переважно у своєму соціальному середовищі, роль сироти часто реалізується протягом усього життя [1, с. 54–63].

Зарубіжні науковці велику увагу приділяють аналізу селективної функції шкіл-інтернатів. Британський учений К. Вайт зазначає, що вихованці цих закладів відрізняються від інших дітей через велику кількість стигматизуючих процесів, з якими вони стикаються в школі, у відносинах із сусідами, у контактах із соціальними службами тощо [10, с. 73].

У дослідженні І. Сінклера та І. Гіббса встановлено, що п'ята частина вихованців інтернатних закладів не підтримували контактів зі своїми сім'ями або зовсім не мали сім'ї, ще п'ята частина зустрічались із членами своїх сімей від двох разів на тиждень до одного разу на місяць. Інші діти бачили батьків частіше, однак більше ніж третина дітей зазначили, що бачать їх недостатньо часто [9, с. 17].

У контексті виховної функції інтернатного закладу дослідники вважають цінною можливість розміщення в одній групі братів і сестер, які опинилися в ситуації батьківської депривації й потребують професійної

підтримки. М. Косонен наголошує, що безперервність відносин із сиблінгами має велике значення для дитячого благополуччя, адже й самі вихованці інтернатів позитивно ставляться до їх розміщення в умовах, які дають змогу підтримувати контакти із сестрами та братами [8, с. 814].

Отже, аналізуючи діяльність шкіл-інтернатів, вітчизняні і зарубіжні науковці виділяють ряд функцій, які мають першочергове значення для виконання закладами цього типу своєї місії соціально-освітньої інституції. Разом із тим, перелік цих функцій потребує доповнення та осмислення з урахуванням сучасних реалій українського суспільства, які позначаються на зміні пріоритетів функціонального призначення інтернатних закладів.

Мета статті – здійснити аналіз функцій школи-інтернату як соціально-освітньої інституції, що забезпечує підготовку фізично й соціально ослаблених дітей до життя в суспільстві.

Теоретико-методологічною основою для аналізу функціонального призначення інтернатних навчальних закладів є інституційний підхід, оскільки конкретний, специфічний зміст діяльності певного інституту конституюється репертуаром його функцій. Для характеристики школи-інтернату з позицій інституційного підходу потрібно описати й проаналізувати нормативну основу її діяльності, тобто закони, положення та інші офіційні документи, які надають функціям шкіл-інтернатів упорядкованого, легітимного і стійкого характеру. Нормативно-правове підґрунтя роботи закладів цього типу становлять як основні законодавчі документи (Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»), так і спеціалізовані нормативно-правові акти, що стосуються безпосередньо діяльності інтернатів (Положення «Про загальноосвітній навчальний заклад», «Про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат»). Зокрема, Положення «Про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат» визначає вимоги до навчальної, виховної, організаційної, корекційно-розвиткової діяльності цих навчальних закладів. Тим самим закріплюється їх інституційний характер, оскільки зміст Положення об'єднує нормативний та організаційний компоненти школи-інтернату як соціального інституту освіти й виховання.

Функціональна специфіка шкіл-інтернатів полягає в поєднанні в їхній діяльності як функцій соціального інституту освіти, так і окремих функцій соціального інституту сім'ї. Це стосується, насамперед, функцій виховання та соціалізації, які властиві й загальноосвітнім школам, але в інтернатних закладах виховний процес і діяльність щодо розвитку соціальних навичок учнів мають компенсувати певний дефіцит соціалізуючого впливу їхніх сімей. У сучасних умовах на інтернатні заклади покладена відповідальність за формування повноцінного члена суспільства з тією сукупністю особистісних якос-

тей, які дають змогу людині успішно реалізувати себе в соціальному житті, адекватно контактувати з іншими особами, досягати визнаних і схвалюваних суспільством цілей, використовуючи для цього відповідні засоби.

Оскільки важливою умовою нормального психосоціального розвитку особистості є її залучення до певної референтної групи, школа-інтернат задовольняє потребу дітей у спілкуванні з однолітками та дорослими. Взаємодіючи в основному зі співробітниками інтернату (педагогами, обслуговуючим і допоміжним персоналом), вихованці набувають обмеженого досвіду спілкування з дорослими, що є негативним чинником підготовки до дорослого життя поза інтернатом. Випускники інтернатного закладу часто переносять норми спілкування з його працівниками на представників інших соціальних ролей, що може призводити до помилкових установок, неочікуваних реакцій і стресових ситуацій у їхньому житті. Враховуючи це, у концепції діяльності та розвитку школи-інтернату, на відміну від звичайної загальноосвітньої школи, повинен чіткіше артикулюватися пріоритет соціальної інклюзії учнів, їх залучення до взаємодії з представниками різних соціальних ролей, характерних для позашкільного життя. Це завдання суспільної освіти має бути враховано в програмах розвитку в учнів життєвих компетенцій та організації їхньої соціальної практики, яка виступає головним чинником пізнання закономірностей і принципів соціокультурного життя, опанування нових соціальних ролей та набуття досвіду їх виконання у різних умовах.

Разом із тим, найбільш дискусійним моментом в оцінюванні діяльності інтернатних закладів є реальний рівень ефективності реалізації ними виховної та соціалізаційної функцій. На нашу думку, у цій дискусії не варто абсолютизувати окремі приклади як зразкових шкіл-інтернатів, де виховання й соціалізація учнів здійснюються досить успішно, так і тих інтернатів, у яких виховний процес налагоджений недостатньо ефективно. Цю проблему необхідно розглядати об'єктивно, з наукових позицій, ґрунтуючись на емпіричних даних психолого-педагогічних і соціологічних досліджень, а не в межах емоційно забарвленого, упередженого стереотипу про суцільно негативну роль «закритих закладів», що часто домінує в мас-медіа.

Проблеми реформування соціального інституту школи-інтернату в основному є предметом психолого-педагогічних досліджень, тоді як соціологи цій проблемі майже не приділяють уваги. Прийняття виваженого рішення стосовно напрямів реформування інтернатних закладів утруднюється через недостатність об'єктивних даних щодо якості навчально-виховної роботи в умовах цих закладів, ефективності підготовки вихованців до успішної соціальної адаптації. Ідеться про виявлення за результатами соціологічних досліджень конкретних відсотків випускників, які стали успішними або маргіналізованими після закінчення інтернату. Окремі автори з психолого-педагогічних позицій стверджують, що випускники інтернатних закладів менш підготовлені до дорослого життя, ніж інші молоді люди, але при цьому не враховуються компенсаторні механізми, які дають змогу ви-

хованцям школи-інтернату успішно інтегруватися в сучасне суспільство. Лише відстеження їхньої життєвої траєкторії є основою для аргументованої констатації рівня ефективності роботи інтернатних закладів як соціальних інституцій, місія яких – не тільки навчати та виховувати учнів, а й готувати їх до реалій самостійного дорослого життя.

Специфічною для шкіл-інтернатів є також корекційно-реабілітаційна функція, що полягає в наданні професійної допомоги й підтримки соціально та фізично ослабленим дітям. Для інтернатних закладів санаторного та спеціального типів ця функція є пріоритетною та нормативно встановленою, як і функції виховання та соціалізації учнів. Тісний взаємозв'язок усіх цих функцій на практиці виявляється через організацію освітньо-реабілітаційної діяльності інтернатного закладу, оскільки обмежені можливості здоров'я багатьох учнів не дають їм змоги успішно засвоїти шкільну програму на рівні державних стандартів освіти без додаткової педагогічної допомоги. Її реабілітаційний характер репрезентовано в понятті «педагогічна реабілітація», яке широко використовують у сучасному соціально-педагогічному дискурсі і яке відображає специфіку навчальної роботи з учнями, які мають особливі освітні потреби.

Однією з важливих функцій школи-інтернату є формування горизонту можливостей для випускників, тобто потенціалу їхніх соціальних практик, сукупності варіантів життєвих стратегій, які відповідають потенційним можливостям відповідно до цього рівня освіти. Водночас горизонт можливостей – це оцінка життєвих шансів особистості стати успішною людиною, уявлення про те, чого може досягти середньостатистичний випускник школи-інтернату, якщо не брати до уваги виняткових випадків.

Фактично, для випускників інтернатних навчальних закладів горизонт можливостей є ідентичним горизонту випускників загальноосвітніх шкіл з похибкою на знижені можливості життєвого старту через відсутність підтримки з боку сім'ї. Але в горизонт можливостей закладаються також ті явні та латентні чинники, які зумовлені існуючими суспільними стереотипами про реальні обмеження можливостей випускників шкіл-інтернатів у зв'язку з їх зниженим соціальним іміджем та статусом. На підставі аналізу біографій випускників інтернатних закладів системи освіти виявлено, що вони тією чи іншою мірою відчували на собі стигматизацію, думку оточення про їх знижений потенціал щодо соціальної самореалізації.

Горизонт можливостей випускників суттєво визначається типом інтернатного закладу, в якому вони здобувають освіту. Так, психоневрологічні інтернати однозначно готують випускників до робітничих професій, що не вимагають наявності загальної середньої освіти. Для вихованців цих закладів, які дійсно мають психічні відхилення й затримку психічного розвитку, таку кар'єрну перспективу можна вважати вдалою, адже в майбутньому, незважаючи на психофізичні особливості, вони будуть здатні працевлаштуватися, виконуючи прості професійні функції. Але, якщо в таких

зкладах вчать психічно нормальні діти, то в майбутньому свій життєвий ресурс вони не зможуть реалізувати повною мірою. Ані знань, ані відповідного документа про повну загальну середню освіту вони не зможуть отримати й будуть змушені все життя займатися простими видами праці, переважно фізичної, хоча об'єктивно можуть бути здатними на більш кваліфіковану трудову діяльність.

Горизонт можливостей також визначається переліком тих вищих та професійно-технічних навчальних закладів, в яких випускники інтернатних закладів зможуть продовжити навчання. Більшість із них обирають навчальні заклади свого міста або області, оскільки існують формальні й неформальні домовленості з керівництвом конкретних вищих і професійно-технічних закладів щодо вступу випускників саме до них.

На нашу думку, для розширення горизонту можливостей важливу позитивну роль можуть відігравати асоціації успішних випускників інтернатів, які доцільно створювати в усіх закладах цього типу. Позитивні приклади успішної соціальної практики випускників минулих років стимулюватимуть вихованців приймати більш амбітні рішення щодо побудови свого майбутнього, розширюватимуть їхню життєву перспективу.

З позицій соціології освіти, важливою функцією інтернатних закладів як соціального інституту є їхній вплив на формування структури суспільства та характер соціальної мобільності випускників. За нашими даними (анкетне опитування 756 випускників шкіл-інтернатів з різних регіонів України), випускники шкіл-інтернатів поповнюють середній, нижчий-середній і нижчий соціальні класи. Результати нашого соціологічного дослідження свідчать, що лише невелика частина вихованців школи-інтернату вступають до вищих навчальних закладів, порівняно з випускниками загальноосвітніх шкіл. Більша частина випускників вступає до професійно-технічних навчальних закладів, що свідчить про орієнтацію на заняття низьких та середніх соціальних ніш у соціально-професійній структурі суспільства. Вертикальна соціальна мобільність цієї категорії молоді незначна, навіть горизонтальні, географічні переміщення відносно обмежені, адже близько 80% випускників продовжують жити в тій місцевості (місті, регіоні), де здобули освіту. Середньо-спеціальну освіту здобувають близько 45% випускників інтернатів, вищу освіту – приблизно 25%. Водночас результати нашого емпіричного дослідження вказують на помилковість тези про нібито суцільну маргіналізацію випускників шкіл-інтернатів, їх повну неготовність до самостійного життя.

Під час навчання в школі-інтернаті підростаючому поколінню транслиуються не тільки знання, а й у цілому культура, формується певний тип особистості, властивий для відповідної цивілізації та суспільно-історичних умов. Реалізація цієї функції є значущою не тільки для кожної конкретної дитини, а й для суспільства в цілому, оскільки завдяки отриманим знанням і засвоєній культурі діти готуються до заміщення попереднього покоління.

У більш широкому розумінні, освіта є умовою інтеграції різних поколінь, завдяки чому зберігається загальний комплекс соціальної пам'яті цього соціуму протягом тривалого історичного періоду. Школи-інтернати є відносно ізольованими спільнотами лише в організаційному плані, але залишаються відкритими в соціокультурному контексті. Одним із завдань цих освітніх установ є компенсація своєї організаційної ізольованості відкритістю в соціокультурному плані.

Однією з функцій, що має значення як в освітньому, так і в суспільному контекстах, є селективна. Соціальна селекція властива будь-якій школі, але в умовах інтернатного закладу вона має ряд специфічних характеристик. Якщо більшість звичайних загальноосвітніх шкіл мають можливість різними засобами формувати свій контингент учнів, здатних і готових до подальшого навчання, то інтернати в основному орієнтовані на обмежений вибір. Сам факт навчання в школі-інтернаті означає певний вид селекції, виділення дітей з обмеженими соціальними та/або психофізичними можливостями, тобто такий заклад інституціалізує соціальну селекцію. Документ про освіту, виданий у школі-інтернаті, певною мірою вказує зовнішньому соціальному оточенню на статус випускника з негативною конотацією. Цей статус екстраполюється на інтерпретацію майбутньої життєвої перспективи, і тому випускнику з амбітними життєвими планами доведеться докладати значних зусиль, щоб нейтралізувати стигматизуючий вплив свого статусу вихованця школи-інтернату.

Звичайно, найбільш прогресивні інтернатні заклади, що позиціонують себе як зразкові, прагнуть компенсувати результат первинної селекції зовнішніми формами презентації свого навчального закладу: дають йому новаторські, звучні назви, оформлюють наочну експозицію досягнень свого інтернату, створюють сайти з позитивною інформацією і свідченнями різнопланових здобутків, інформують про успіхи своїх випускників, проводять ювілейні заходи із залученням громадськості та журналістів, випускають книги зі спогадами випускників і вихователів. Наприклад, на сайті Запорізької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Орієнтир» зазначено: «Про результати навчально-виховної роботи школи-інтернату красномовно свідчать показники участі вихованців в обласних інтелектуальних і творчих конкурсах: діти постійно займають призові місця. Сотні вихованців, які вийшли зі школи-інтернату за 45 років її існування, знайшли свою долю – вони реалізували себе і в соціальній, і в професійній, і в сімейній сферах, впевнені у власних силах. Школа-інтернат допомагає дітям з проблемами зору повірити в себе, в свої творчі здібності і можливості, сприяє всебічному розвитку особистості, соціальній адаптації учнів зі зниженим зором і їх інтеграції в соціум» [2]. Але такі послідовні дії щодо формування власного іміджу для шкіл-інтернатів є скоріше винятком, ніж правилом, тому необхідною є участь держави у проведенні системної піар-компанії з коригування соціального іміджу шкіл-інтернатів.

Однією з основних функцій освітніх закладів є створення умов для самореалізації особистості, виявлення та розвитку здібностей усіх учнів. За результатами нашого емпіричного дослідження, ця функція досить успішно реалізується школами-інтернатами, оскільки їх випускники високо оцінюють значення особистісного самовдосконалення й саморозвитку, усвідомлюють їх значення для успішної життєбудови. При опитуванні 734 випускників інтернатів за не випадковою вибіркою 36,8% респондентів відзначили серед п'яти найбільш важливих для себе цінностей «активне і діяльне життя, високі досягнення», 23% – «розвиток (постійне духовне і фізичне вдосконалення)», 17% – «пізнання (розширення своєї освіти, кругозору та культури)», 9% – «творчість». Ці цінності були обрані зі списку 18 можливих варіантів, які включали пункти про здоров'я, матеріальне благополуччя й інші матеріальні та постматеріальні цінності.

Хоча школа-інтернат як соціальний інститут загалом є загальноосвітнім, а не професійно-орієнтованим навчальним закладом, у багатьох конкретних інтернатах здійснюється первинна професійна спеціалізація учнів, тож певною мірою вони виконують функцію професійної підготовки. Як правило, інтернатний заклад орієнтує учнів на низько- і середньокваліфіковані види професій (швачка, масажист тощо), надаючи їм можливість отримати мінімальну професійну підготовку, щоб відразу після закінчення школи зайняти певні професійні ніші й фінансово утримувати себе. Якщо школа-інтернат орієнтує учнів на продовження навчання, то скоріше в професійно-технічних закладах, які випускники обирають з більшою ймовірністю, ніж вищі навчальні заклади.

У контексті аналізу функціональної специфіки інтернатних навчальних закладів доцільно розглянути можливість посилення їх світоглядної функції, яка в період радянської системи була пріоритетною, а з 1990-х рр. відступила на другий план у зв'язку з демократизацією суспільства й відновленням плюралізму в освіті. Проте в сучасних умовах посилення цієї функції та її наповнення новим, національним контентом сприятиме підвищенню статусу школи-інтернату як соціального інституту. Своєчасним є забезпечення національно-патріотичної спрямованості виховної роботи, по можливості – організація довійськової підготовки учнів, що сприятиме відродженню розуміння інтернату як соціального інституту виховання патріотів та захисників України і буде значною мотивацією для державної влади щодо підтримки системи інтернатних закладів.

Висновки. Отже, у контексті інституційного підходу специфіка шкіл-інтернатів полягає в поєднанні функцій соціального інституту освіти й окремих функцій соціального інституту сім'ї. Корекційно-реабілітаційна функція закладів цього типу передбачає надання професійної допомоги й підтримки соціально та фізично ослабленим дітям. Функція формування горизонту можливостей випускників для інтернатних навчальних закладів є більш вираженою порівняно зі звичайною школою у зв'язку з їх більшим впливом на життєві траєкторії випускників.

З позицій соціології освіти важливою функцією інтернатних закладів як соціального інституту є їхній вплив на формування структури суспільства та характер соціальної мобільності випускників. Хоча випускники шкіл-інтернатів в основному поповнюють середній, нижче-середній і нижчий соціальні класи, більшість із них успішно інтегрується в суспільство, тому стереотип про їх нібито суцільну маргіналізацію й повну неготовність до самостійного життя є помилковим. Характерною для випускників інтернатів є групова соціальна мобільність, коли життєві старту в соціальних переміщеннях закладаються людині не індивідуально, а як члену соціальної групи випускників навчального закладу певного типу.

Селективна функція в діяльності інтернатних закладів є більш вираженою порівняно з іншими загальноосвітніми школами, оскільки сам факт навчання в школі-інтернаті означає певний вид інституціалізованої соціальної селекції. Досить успішно інтернатні заклади виконують функції забезпечення професійної підготовки, самореалізації та різнобічного розвитку учнів, тоді як їх світоглядна функція в сучасних умовах вимагає більшої уваги, зокрема, наповнення національним контентом для підвищення статусу школи-інтернату як соціального інституту.

Список використаної літератури

1. Астojанц М. С. Дети-сироты: анализ жизненных практик в условиях интернатного учреждения. Опыт включенного наблюдения. *Социологические исследования*. 2006. № 3. С. 54–63.
2. Запорожская специальная общеобразовательная школа-интернат «Ориентир». URL: http://www.deti.zp.ua/show_article.php?a_id=507917.
3. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія. Київ : ХмЦНП, 2011. 368 с.
4. Нечипоренко В. В. Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 44 с.
5. Покась В. П. Зміна філософської парадигми управління навчально-виховним процесом інтернатних закладів освіти України : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2012. 34 с.
6. Сидоренко О. А. Соціально-психологічний портрет випускників інтернатних закладів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 248–255.
7. Яковлева В. Я. Технология подготовки педагогов к формированию жизненной компетентности у выпускников школ-интернатов посредством интернет-консультирования. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 6. С. 234–243.
8. Kosonen M. Maintaining sibling relationships: neglected dimension in child care practice. *British Journal of Social Work*. 1996. P. 810–816.
9. Sinclair I., Gibbs I. Children's homes: A study in diversity. Chichester : Wiley, 1998. 211 p.
10. White K. Children and foster care: inclusion, exclusion and life chances. *Children and Social Exclusion* / ed. by K. White. London : NCVCCO, 1999. 276 p.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2017.

Гордиенко Н. Н. Функциональная специфика школы-интерната как социально-образовательной институции

В статье в контексте институционального подхода проанализирована функциональная специфика школы-интерната как социально-образовательной институции. Охарактеризованы функции формирования горизонта возможностей для выпускников, влияния заведения на формирование структуры общества, обеспечения развития и самореализации учащихся, их профессиональной подготовки, воспитательную, социализационную, коррекционно-реабилитационную, селективную, мировоззренческую. Раскрыта специфика сочетания в деятельности интернатных заведений как функции социального института образования, так и отдельных функций социального института семьи.

Ключевые слова: школа-интернат, функции образования, социально-образовательная институция, социология воспитания.

Gordienko N. Functional Specificity of the Boarding School as a Social and Educational Institution

The article analyzes the functional specificity of the boarding school as a social-educational institution. The specificity of the combination in the work of residential institutions as functions of the social educational institution, as well as the separate functions of the social institution of the family is disclosed. The functions of forming the horizon of opportunities for graduates, the influence of the institution on the formation of the structure of society, ensuring development and self-realization of students, their professional training, educational, socialization, correction and rehabilitation, selective, ideological functions are described.

It is shown that the correction and rehabilitation function of institutions of this type is to provide professional assistance and support to socially and physically weakened children. The function of forming the horizons of opportunities for graduates for boarding schools is more pronounced than ordinary schools because of their greater impact on the life trajectory of graduates.

From the standpoint of sociology of education, an important function of boarding schools as a social institution is their influence on the formation of the structure of society and the character of the social mobility of graduates. Although graduates of boarding schools basically replenish the average, lower, middle and lower social classes, most of them successfully integrate into society, so the stereotype of their allegedly continuous marginalization and complete unwillingness to live independently is false. Characteristic for graduates of boarding schools is group social mobility, when the vital beginnings in social movements are laid not individually by a person, but as a member of a social group of graduates of a certain type of educational institution.

The selective function in the activities of residential institutions is more pronounced in comparison with other general education schools, since the fact of studying at a boarding school means a kind of institutionalized social selection. The residential institutions are quite successful in providing vocational training, self-realization and diverse student development, while their world-view function in modern conditions requires more attention, in particular, the filling of national content to improve the status of boarding school as a social institution.

Key words: boarding school, functions of education, social-educational institution, sociology of upbringing.